

COMPLEXUL UNITĂȚII ETNICE ȘI AL RECONSTITUIRII IDENTITARE ÎN PAGINILE REVISTELOR LITERAR-CULTURALE DIN BASARABIA (1985-2000)

Inga EDU,

prof. de limba și literatura română,
Colegiul de Industrie Ușoară din Bălți

Summary

The cultural dialogue, interrupted by political interest, is nowadays a pressing necessity for the culture and the subsequent development of the people. The theme of linguistic and territorial unity is not a new one in cultural journals, nor politically. It is a theme left in the shadows due to political inconveniences and the desire to monopolize the territory called Bessarabia.

Keywords: *centenary, territorial unity, political regime, identity*

Ca imperativ fundamental al tranziției, problema unității etnice și lingvistice angajează o serie de aspecte derivate, toate având direcție centripetă, de conturare a orientării proromâne a presei de cultură din Basarabia. Studiile demonstrative, eseurile nostalgice, articolele militante, orientate spre atenuarea durerilor istorice ale poporului – limba națională, istoria neamului, identitatea și conștiința de neam – ocupă spații considerabile în reviste, contribuind astfel la edificarea caracterului cultural al naționalismului basarabean. Văzută ca un relief tragic, ca un pământ așezat în calea năvălirii străinilor, Basarabia „își trăiește drama ei, calvarul ei și umilințele ei proprii. Dar comunitatea de spirit și de neam cu restul românimii, ea nu o pierde niciodată”¹⁸².

Schimbările tulburătoare ale istoriei au mișcat acest teritoriu ca pe o piesă de puzzle, de la un capăt la celălalt al continentului. Proiectat pe o evoluție tragică și după 1989, destinul țării devine un simbol al suferinței, animat de un reflex tragic, materializat ulterior într-un sentiment de (auto)culpabilizare istorică. De aceea, George Uscătescu găsește soluția zborului liber din „domeniul servituții și al sterilității dogmatice”¹⁸³, fapt care ar redeschide vocile criticii profunde și revoluționare. Doar astfel, dialogul cultural, întrerupt din interes politic, ar putea

---

¹⁸² George Uscătescu. *Basarabia, simbol al destinului românesc*. În: *Limba română*, 1993, nr. 3-4, p. 25.

¹⁸³ *Ibidem*. *Caracterele culturii românești*. În: *Limba română*, 1993, nr. 3-4, p. 21.

fi reluat, cultura românească câștigând din aceasta posibilitatea de a fi „profilată poate pentru întâia dată în termenii noi ai unei ontologii a culturii românești”¹⁸⁴.

Preponderentă în paginile revistelor literare, tema unității lingvistice se structurează, pe de o parte, pe demonstrarea rădăcinilor latine ale limbii „moldovenești” (atunci, o mare dilemă a poporului), iar, de cealaltă parte, pe acuzarea regimului politic, etnocidul și lingvocidul fiind argumentele esențiale. Impunerea unui *homo sovieticus* și, odată cu el, a unui bilingvism autoritar, fapt conștientizat în profunzimea consecințelor sale abia după căderea URSS-ului, a impulsionat apariția unui discurs plin de patetism și spirit integrator, care nu a mobilizat decât o mică parte a populației. Întreaga națiune părea ruptă de realitatea culturală a țării, orientată spre bunăstarea materială, iar integrarea în spațiul european nu însemna decât o *evadare* (termen perfect pentru a denumi emigrarea basarabenilor!) și o împlinire a visului de a fi înstărit.

Pe cât de larg a fost vehiculată în perioada postrevoluționară, pe atât problema identității își adâncește ecourile *sub vremi*: deși aparent elucidată, identitatea basarabeană, suspendată secole de-a rândul între România și Rusia, va intra într-un impas paradoxal – între românism și moldovenism, la care se adaugă, ca un luceafăr pe care abia de reușește să-l ajungă cu privirea, Europa. Într-un material publicat în revista *Limba română*, într-un studiu ce se referea la unitatea lingvistică și la raportul ei cu unitatea națională, Eugen Coșeriu distingea trei tipuri de unități:

- „1. O unitate pur lingvistică, o unitate de limbă;
2. o unitate națională care nu este numai unitate de limbă, ci implică și o unitate de tradiții culturale, de obiceiuri, de datini, de istorie comună;
3. o unitate politică, adică unitatea unui stat”¹⁸⁵.

Aceste trei unități sunt ordonate în succesiune, ele formând, una pentru cealaltă, baza de construire. Pentru a acorda prioritate, lingvistul apelează la spusele lui Aristotel – „Limba este factorul constitutiv al națiunii și deci și al statului”¹⁸⁶.

În articolul *Unitatea stilistică a culturii române*, Petru Ursache unește aspectele problemei analizate într-o explicație filosofică. Ideea de debut a articolului este cea a diferenței dintre cantitatea spațială, adică *unitatea*, și, înglobat în acesta, calitatea, adică *specificul*. „Dacă ele se află îngemănate la anumite puncte de topire, afirmă cercetătorul, [...] înseamnă că unitatea spațială se transformă în calitate, se spiritualizează”¹⁸⁷. Cauza oscilației identitare este atribuită nu doar terorii cronologice a istoriei, ci și celei spațiale. Ca realitatea geo-politică și paideumatică, unitatea „trebuie privită ca o ființă vie care se bucură atunci când integritatea ei se

¹⁸⁴ *Ibidem*.

¹⁸⁵ Eugeniu Coșeriu. *Unitate lingvistică - unitate națională*. În: *Limba română*, 1994, nr. 2, p. 11.

¹⁸⁶ *Ibidem*.

¹⁸⁷ Petru Ursache. *Unitatea stilistică a culturii române*. În: *Limba română*, 1992, nr.2-3, p. 118.

reface, și suferă când nu și-o poate păstra în condiții normale”¹⁸⁸. O altă direcție a articolului este cea a întinderii spațiului românesc, idee pe care autorul o argumentează prin versul eminescian „De la Nistru pân’la Tisa”: „Poetul a definit în chip ingenios dimensiunea limbii române cuprinsă în spațiul unitar carpato-danubiano-pontic și nistrean, dar a avut în vedere întreaga Românie orientală, așa cum se obișnuia să se gândească în epocă”¹⁸⁹.

Centrul și periferia, categorii prin prisma cărora Petru Ursache încearcă să explice construcția spirituală a sufletului românesc, sunt solidare, fapt care asigură „unitatea stilistică a tuturor actelor de cultură”¹⁹⁰. Basarabia este aripa rănită a acestei integrități, a cărei încercare de a se trata aduce, simultan, o nouă fractură, politică, culturală sau ideologică. Multitudinea materialelor publicate în revistele literare demonstrează orientarea intelectualilor spre această reuniune, dar, totodată, și tendința lor de a metamorfoza mentalitatea maselor, în pofida apariției lunare, bilunare sau semestriale a revistelor (spre deosebire de săptămânale), la care se mai adaugă și o criză economică în decursul căreia problemele de cultură intră în impas.

Predilecția pentru acest subiect nu poate fi explicată decât prin necesitatea de a pune sub semnul întrebării inevitabila deziluzie identitară și de a reîncerca un proiect de reconstrucție, întemeiat pe o premisă concretă: de a defini identitatea națională a poporului și de a trezi conștiința de neam. Rostogoliți „într-un univers al *absenței*”¹⁹¹, după 1989 basarabenii s-au dezmeticit din nou: au cerut limbă și alfabet, s-au lăsat călăuziți spiritual, și-au proclamat suveranitatea și independența, ca să ajungă ulterior la un demagogism avansat, care trăgea greu la imaginea noastră în URSS „«Înțelepciunea» noastră s-a dovedit de două parale”¹⁹², afirmă criticul Andrei Țurcanu; am plăcut prin inofensivitate străinilor și ne-am supus, mioritic vorbind, unor metehne noi ale aceleași societăți – „Atâta doar că în locul ochiului veghetor al înregimentării se cască golul orb al indiferenței”¹⁹³. Am reușit totuși o construcție – orgoliul ființării noastre; pe cât de bine se ancorase în el voința de identitate care „își regăsea în limbă elementul intim, cald actual, «sanguin», pe care îl reclama, în mod obsesiv, aproape în exclusivitate”¹⁹⁴, pe atât de lesne cade identitatea în orice actualitate, insolvabilitatea artificială a ei fiind o consecința polarizării opiniilor populației și a diversificării controversate a intereselor geopolitice.

Lumea care se construia în fața omului de cultură la sfârșitul secolului XX era o lume care „se debarasa de mituri”¹⁹⁵, o lume în care „se producea o de-

---

¹⁸⁸ *Ibidem*.

¹⁸⁹ *Ibidem*, p. 119.

¹⁹⁰ *Ibidem*, p. 120.

¹⁹¹ Andrei Țurcanu. *Supliciu al absenței*. În: *Bunul simț*. Chișinău: Cartier, 1996, p. 27.

¹⁹² *Ibidem*. *Celula suferindă*. În: *Bunul simț*. Chișinău: Cartier, 1996, p. 41.

¹⁹³ *Ibidem*. *Supliciu al absenței*. În: *Bunul simț*. Chișinău: Cartier, 1996, p. 27.

¹⁹⁴ *Ibidem*. *Celula suferindă*. În: *Bunul simț*. Chișinău: Cartier, 1996, p. 43.

¹⁹⁵ Gheorghe Mazilu. *Riscul experimentului*. În: *Nistru*, 1990, nr. 2, p. 125.

ideologizare de esență a activităților spirituale, de creație”¹⁹⁶, descătușare ce urma să stimuleze intelectualii, să-i elibereze de autocenzurare, de opreliștile politico-ideologice și să le ofere posibilitatea unui sentiment nou atât în creație, cât și în existența cotidiană. Totuși creația purta încă amprenta vechii mentalități, dar încerca să depășească aceste stereotipuri, atât la nivel artistic, cât și afectiv. Omul de creație nu se putea autodefini decât în raport cu trecutul în care artistismul a fost ignorat de către critica ideologizantă, fapt ce l-a lipsit de posibilitatea selectării independente a materialului, de posibilitatea manifestării complexe a viziunii artistice individuale și de exprimarea propriilor atitudini și convingeri estetice. Astfel, a apărut și sentimentul frustrării, infiltrat în mentalitate, iar ulterior în civilizație, a cărei cultură „nu a făcut decât să reflecte atât prin scăderile, cât mai ales prin performanțele sale această însușire, care constituie simultan și motivația ei ascunsă”¹⁹⁷.

Această dibuire în mai multe părți deodată în încercarea de a cuprinde totul s-a transformat într-un spectacol absurd de măști, în care creatorul se dezvăluia treptat nu doar publicului, ci și sinelui. Spectacolul nu părea a ieși din limitele firescului – un fel de schimbare la față, o ieșire din cămașă (așa cum spunea Eugen Cioclea: „Mi se spune că m-am născut în cămașă./Maică-mea chiar mă convinge!/ simt, le răspund,/dar ce vreți de la mine,/nu vi-i de-ajuns/ că mă strânge?”) – nu altceva decât cenzura personală, interioară, „marea problemă a sufletelor noastre, dar o mare problemă care se vede nu numai în literatură, ci mai ales în structura socială”¹⁹⁸.

În opinia Anei Blandiana, e mult mai ușor să desființezi o structură exterioară decât o mentalitate care te cenzurează; din obișnuința de a cântări de două ori cuvintele înainte de a le exterioriza s-a și născut duplicitatea omului de creație, devenită un sentiment al culpei chiar și atunci când cuvântul nu mai avea nevoie de măști pentru a fi exprimat. Inevitabila legătură dintre intelectuali și sistemul politic ne demonstrează relația de condiționare reciprocă dintre aceste două puteri, fiindcă „intelectualii s-au aflat totdeauna în vâltoarea vieții politice. Și au fost totdeauna personali, au avut voci inconfundabile”¹⁹⁹. Ei sunt cei care au promovat idealurile democratice și au sădit idei fertile în solul stagnării socialiste, și-au refăcut puterile din dezamăgiri și au scris ca să potolească „foamea de idei”²⁰⁰ existentă în țară. S-ar putea spune că ei au inițiat o întregă campanie de dezintoxicare a mentalității, încercând să găsească un antidot nu doar pentru domeniul culturii, dar și pentru cel social și politic deopotrivă.

¹⁹⁶ *Ibidem*.

¹⁹⁷ Vitalie Ciobanu. *Ieșirea din inerție*. În: *Sud-Est*, 1992, nr. 1, p. 29.

¹⁹⁸ Ana Blandiana. *Aș vrea puțină liniște*. În: *Basarabia*, 1991, nr. 1, p. 118.

¹⁹⁹ Andrei Sangheli. *Realitatea pe care o purtăm în noi. Interviu*. În: *Columna*, 1990, nr. 2, p. 54.

²⁰⁰ *Ibidem*, p. 55.

În 1990, când în fața intelectualilor era pusă opțiunea liberalizării, opiniile privind implicarea lor în politică erau polarizate. Această implicare nu avea neapărat scopul de a-i transforma în politicieni. Vocile intelectualilor erau necesare pentru a vorbi despre politică, pentru a comenta faptele ei și pentru a critica puterea. Nu întotdeauna asemenea discursuri s-au bucurat de coerență, argumentare și eficiență, dar și-au relevat importanța în dezvoltarea spiritului critic. Din această perspectivă, eseurile, comentariile, dezbaterile pe teme politice erau inevitabile în revistele de cultură: „Scriitorul nu are dreptul să se sustragă treburilor cetății, afirma Vitalie Ciobanu. Opinia publică are nevoie de comentariul său, de atitudinea sa promptă și neechivocă, pentru a-și înțelege corect propria situație și perspectivele mișcării sociale”²⁰¹.

Constatăm deci că tranziția construiește, pe lângă o nouă politică, și o nouă cultură și un discurs despre funcționalitatea lor, dar, atâta timp cât nu s-a ajuns la stabilizare socio-politică, indiscutabil, vor apărea simbioze, dar și eșecuri ale cuplării politicului și culturalului. Referindu-se, retrospectiv, la influența culturii ruse asupra formării personalității intelectualilor, Leo Butnaru susține că, deși toți au trăit și s-au format în acest timp „al rinocerilor”²⁰², atuul sau handicapul acestei influențe a depins „de gradul de rezistență (al fiecăruia) la deformarea, de-civilizarea impuse de regimul politic”²⁰³. Suficient de motivată pentru perioada tranziției este și replica lui Vitalie Ciobanu – „de ce scriu” intelectualii basarabeni, însoțită de anevoiosul „cum scriu?”²⁰⁴. Pe lângă misiunea la care se aliniază (trezirea conștiinței de neam), intelectualul trebuie să privească lucid în adâncimile problemei: „Nu e suficient să declari cu emfază că suntem români și să procedezi la inventarierea obsesivă a necazurilor noastre. E timpul să vedem cum am ajuns aici”²⁰⁵.

Una dintre așteptările intelectualului era, la acel moment, și restructurarea literaturii, „fiindcă un ziar mai putea fi cumva adunat de o mână de scriitori și ziariști operativi și talentați. Dar o revistă «groasă» nu putea organiza la comandă romane și poeme pătrunse de spiritul restructurării”²⁰⁶. Finalitatea revistelor nu se reducea la idolatrizarea conducătorilor politici sau a personalităților culturale, ci la cunoașterea identității naționale prin aprecierea adecvată a calităților și defectelor proprii, prin sesizarea locului în contextul națiunilor, fiindcă doar

---

²⁰¹ *Masa rotundă: Columna - Pen-Clu*. Chișinău, 3 martie 1995. În: *Columna*, 1995, nr. 1-3, p. 35.

²⁰² Leo Butnaru. *Cultura rusă în Basarabia: un atu sau un handicap*. Ancheta Contrafort. În: *Contrafort*, 1999, nr. 9-10, p. 14.

²⁰³ *Ibidem*.

²⁰⁴ Vitalie Ciobanu. *Despre spirit critic în Basarabia și nu numai*. În: *Frica de diferență*. București: Editura Fundației Culturale Române, 1999, p. 94.

²⁰⁵ *Ibidem*.

²⁰⁶ Ion C. Ciobanu. *Restructurarea a deschis adevăratele porți*. În: *Nistru*, 1990, nr. 8, p. 154.

printr-un dialog constructiv cu ceilalți putem „respinge primitivismul, naționalismul mărginit și autarhia culturală”²⁰⁷.

Învestite cu statutul de instituții ideologice, revistele literare se orientează spre reorganizarea și reformarea vieții sociale și culturale, finalitatea subversivă rămânând totuși cea politică. Perspectiva istorică dominantă a perioadei a fost cea de transformare a presei într-o putere de legitimare a faptelor și orientărilor socio-culturale, diferite de cele sovietice.

Cu toate că vocea critică rezonează (încă) cu cea politică, traseul literar îl ambiguizează pe cel ideologic al momentului, plasând literatura între două dimensiuni specifice: de la problema literaturii la literatura problemelor. Dincolo de nevoia unei noi orientări ideologice a discursului, se simte nevoia unei raportări la alte modele, ce stau sub semnul reconstituirii trecutului istoric și literar. Substituirea valorilor ideologico-politice și culturale duce la schimbarea programatică a publicisticii literare. Prin platformele acesteia literatura basarabeană își revizuiește orientările ante/anticomuniste și pe cele de perspectivă, cultura spațiului românesc devenind astfel nucleul funcțional al revistelor de profil, evolua(n)te spre resuscitarea, prin discurs, a culturii și literaturii din Basarabia.

Bibliografie selectivă:

1. Ana Blandiana. *Aș vrea puțină liniște*. În: *Basarabia*, 1991, nr.1, p. 113-119.
2. Leo Butnaru. *Cultura rusă în Basarabia: un atu sau un handicap*. Ancheta Contrafort. În: *Contrafort*, 1999, nr. 9-10, p. 14-15.
3. Ion C. Ciobanu. *Restructurarea a deschis adevăratele porți*. În: *Nistru*, 1990, nr.8, p. 153-156.
4. Vitalie Ciobanu. *Despre spirit critic în Basarabia și nu numai*. În: *Frica de diferență*. București: Editura Fundației Culturale Române, 1999, p. 91-96.
5. Vitalie Ciobanu. *Ieșirea din inerție*. În: *Sud-Est*, 1992, nr. 1, p. 29-31.
6. Eugeniu Coșeriu. *Unitate lingvistică – unitate națională*. În: *Limba română*, 1994, nr. 2, p. 11-17.
7. *Masa rotundă: Columna – Pen-Club*. Chișinău, 3 martie 1995. În: *Columna*, 1995, nr. 1-3, p. 30-41.
8. Gheorghe Mazilu. *Riscul experimentului*. În: *Nistru*, 1990, nr. 2, p. 125-137.
9. Constantin Pricop. *În loc de program*. În: *Sud-Est*, 1992, nr. 1, p. 1-2.
10. Andrei Sangheli. *Realitatea pe care o purtăm în noi. Interviu*. În: *Columna*, 1990, nr. 2, p. 54-59.
11. Andrei Țurcanu. *Celula suferindă*. În: *Bunul simț*. Chișinău: Cartier, 1996, p. 40-49.
12. Andrei Țurcanu. *Supliciu absentei*. În: *Bunul simț*. Chișinău: Cartier, 1996, p. 27-32.

---

²⁰⁷ Constantin Pricop. *În loc de program*. În: *Sud-Est*, 1992, nr. 1, p. 2.

13. Petru Ursache. *Unitatea stilistică a culturii române*. În: *Limba română*, 1992, nr. 2-3, p. 118-123.
14. George Uscătescu. *Basarabia, simbol al destinului românesc*. În: *Limba română*, 1993, nr. 3-4, p.23-25.
15. George Uscătescu. *Caracterele culturii românești*. În: *Limba română*, 1993, nr. 3-4, p. 15-21.